

ЛЮДИНА ЯК ЄДНІСТЬ ПРИРОДНОГО І КУЛЬТУРНОГО В КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Салата Г.В.

Київський національний університет культури і мистецтв

У статті зроблено спробу проаналізувати біокультурне начало в природі людини в контексті біокультурної антропології у проблемному полі глобалізації освіти. В XXI столітті біокультурні підходи та моделі можна вважати одним з найефективніших способів розробки і проведення досліджень природи і сутності людини.

Ключові слова: глобалізація, освіта, природа, культура, біокультурна антропологія

Постановка проблеми. Система освіти є одним з найважливіших факторів суспільного відтворення: від неї залежить як рівень інтелектуального, фізичного, морального розвитку майбутніх поколінь, так і життєздатність, ефективність самого суспільства. Іншими словами, освіта озброює людей навичками та базовими знаннями, необхідними для даного суспільства, що, в свою чергу, надає громадянам можливості визначати та переслідувати свої власні цілі, а також брати активну участь у суспільному житті в якості повноцінних автономних особистостей [2]. Загострення екологічної ситуації у світі, а також реальна загроза її подальшого погіршення ставлять проблему збереження природного середовища існування соціуму на одне з перших місць у ряді глобальних проблем людства, виводить проблему на перші місця в контексті глобалізації освіти – ґрунту самосвідомості громадянина, нації, держави, і врешті, світової спільноти.

Глобалізаційний процес, що набув сьогодні загальносвітового масштабу, породжує нові суперечливі наслідки. Таким чином, людство потребує нової парадигми у відносинах між народами і державами, нової геополітичної конструкції світобудови, безпечної для всього світу і окремих його частин. Своєрідність соціумів позначається на ставленні до численних проблем – прав людини, політичного режиму, торгівлі, освіти, охорони навколишнього середовища тощо. В межах освітнього середовища кожен створює свою «систему культури», яка може зіткнутися з іншими, незрозумілими їй системами. Отже, міжцивілізаційна проблематика перетворюється на проблематику міжлюдських відносин [6].

Однобічність у поглядах на людину (біологізаторський і соціологізаторський підходи), зокрема, в освітньому когнітивному просторі, призвела до формування у XX столітті ідеї відсутності субстанціонального закріплення буття людини. Формується концепція нової плюралістичної ідентичності, що «все більше зазнає впливу з боку сил, які не є цілком раціональними, і надає перевагу міфу над історією, релігії над наукою, циклічному часу над лінійним. Таким чином, фрагментація суспільства в поєднанні з відродженням інтересу до колективної ідентичності, міфу, релігії і циклічного часу вимагають ідеї, складнішої і глибшої, ніж просто «смерть власного Я». Вони потребують усвідомлення відродження плюралістичної самості, множинного «Я» [1, с. 21]. Однак людина, як і раніше, залишається предметною, матеріальною істотою, що живе в створеному нею світі культури, внаслідок чого природа людини вимагає іншого, більш широкого розуміння. Стає очевидним, що вплив діяльності людей на навколишнє середовище не просто перетворюється на чинник, який визначає його еволюцію, а й зростає настільки швидко, що говорити про будь-яку рівновагу біосфери і одночасно

про збереження гомеостазу виду *homo sapiens* вже не є можливим.

Виявляється надважливим сприйняття останнього як ґрунту для поглинаючих освіту глобалізаційних процесів трансформації її класичних функцій. Сьогодні, в освітньому процесі кожної держави, тема природи людини отримує нове звучання завдяки синтезу багатовікових філософських традицій в осмисленні людини і комплексу сучасних людинознавчих наук, а також завдяки розвитку нових наук про поведінку вищих тварин, біологія яких найбільш подібна до біології людини.

Крім того, ґрунтовного мультидисциплінарного дослідження вимагають сучасні біотехнології та психотехнології [7; 9], які можуть бути використані для зміни людської природи – основи при реалізації процесів глобалізації освіти. Головним завданням освіти в проблемному полі її глобалізаційних підходів нині – є необхідність створення нової наукової парадигми, яка цілісно відображає специфіку природи людини, її причетність і до світу природи, і до світу культури, що характеризує людину в якості самостійної форми буття.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблема природи людини протягом століть досліджувалася Платоном, Аристотелем, Т. Гоббсом, Р. Декартом, Ж. О. де Ламетрі, К. Марксом, Ф. Ніцше, А. Шопенгауером, З. Фрейдом, Е. Фроммом, Х. Плеснером, А. Геленом та ін. Значний внесок в осмислення природи людини зробили К.Г. Юнг, А. Адлер, Е. Кассігер, В. Віндельбанд, Г. Ріккерт, О. Вейнінгер, Ж. Бодрійяр, М. Фуко, А. Маслоу, Ж. Піаже, Н. Хомскі, Ф. Фукуяма, Л.С. Віготський, О.М. Леонт'єв, М. Бахтін, О.Ф. Лосев, Ю.М. Лотман. Завдяки численним дослідженням світова спільнота починає розуміти, що моральні засади, духовний світ і поведінка людей у біосфері більше не відповідають тим умовам життя, в які занурюється суспільство. Приходить усвідомлення того, що лише коеволуція з біосферою дозволить людству розумно вписатися в природні цикли, піднятися до розуміння універсальних законів, що панують в світі. Подібні тенденції виводять на перший план наукового пошуку питання екологічно безпечного розвитку цивілізації, в освіті зокрема.

Мета. У статті зроблено спробу проаналізувати біокультурне начало в природі людини в контексті біокультурної антропології у проблемному полі глобалізації освіти.

Основна частина. Свідомість і мораль, які здійснюють свою регуляцію за допомогою наділення людської діяльності правовим і духовно-моральним змістом, можуть і повинні виступати в якості визначальних елементів соціального регулювання поведінки людей. Таким чином, суспільство стало перед фактом: необхідно навчитися керувати собою і співвідносити свої дії з природними можливостями

ми, забезпечивши таку взаємодію з навколишнім середовищем, яка дозволить гармонійно розвиватися всій соціоприродній цілісності.

Для свого екологічного виживання людство повинно розробити і активно реалізовувати єдину глобальну стратегію загальносвітового розвитку на ґрунті загальносвітової співпраці в освіті, що забезпечить якість навколишнього середовища для цивілізації ХХІ ст. На порядку денному постало питання про якомога більш широку екологізацію суспільної свідомості, яка включає в себе формування екологічної свідомості як самостійної форми суспільної свідомості, а також внесення екологічного аспекту у всі інші форми і рівні суспільної свідомості. Потреба в формуванні екологічної культури як вирішального чинника в гармонізації відносин суспільства і природи стає в цей час все більш актуальною, особливо в глобалізаційних процесах трансформації освіти.

Усвідомлення всієї складності соціоприродної ситуації істотно залежить від рівня духовно-моральних цінностей, ступеня освіченості людини, традиційної культури, доступності, гласності екологічної інформації. Світогляд, визначаючи ціннісні орієнтації буття, соціальні устремління, інтереси людини і спільноти в цілому, впливає не тільки на систему моральних цінностей і орієнтирів, але і зумовлює розвиток уявлень про ідеальне (благо, добро, чесноти, краса, істина, справедливість), зумовлює стратегію розвитку соціуму. Оскільки різні етноси по-різному сприймають природні обмеження [8], пріоритетним при вирішенні екологічних проблем повинен стати перегляд ціннісної ієрархії в суспільній свідомості і у всіх сферах соціального життя, особливо в освітянському просторі. Цінності повинні відповідати духовно-моральним орієнтирам, що становлять систему вищих надіндивідуальних цінностей, яким і мають бути підпорядковані всі інші (зокрема, утилітарні) цінності.

Аналіз вчень про людину дозволяє виділити декілька моделей трактування природи людини, що склалися в філософській, фізичній, біологічній, культурній антропології і по-різному оцінювали ступінь єднання людини із світом природи і культури. Натуралістична (біологізаторська) версія осмислення природи людини передбачає її укоріненість саме у природі. У різних аспектах ідея біологічної природи людини розроблялася протягом всієї історії філософської та наукової думки. У різні часи природу людини зводили до тіла, пристрастей і потягів, інстинктів і намагалися обґрунтувати природне походження моралі, розумності та соціальності людини.

У ХІХ столітті еволюційна теорія Ч. Дарвіна стає природничо-науковим обґрунтуванням біологізаторських уявлень про людину. У граничному випадку цей підхід призводить до отождолення біології вищих тварин і біології людини в інстинктивізмі ХХ століття, що досліджує філогенетичне коріння поведінки людей, відтоки якої зводяться до досвідомого і докультурного начала в людині.

Соціологізаторська версія природи людини ґрунтується на визнанні спільних соціальних установок, притаманних усім індивідам. Згідно з логікою цього підходу, сутність людини не може бути виведена з біології людини, отже, особливості людини як соціокультурної істоти являють собою інтеріоризовані суспільні відносини. Ця модель природи людини розриває філогенетичну спадкоємність тваринного світу і людини, оскільки вважається, що соціалізація піддалися всі сторони біології людини і в людині не залишилося нічого від тварини.

Теорія генно-культурної коєволюції і біокультурна антропологія стверджують, що людина органічно вплетена як у світ природи, так і у світ культури. Її потреби, тіло, психіка, поведінка мають хоча і окультурену, але біологічну базу, що виникла еволюційним шляхом. Людська природа формується як результат історичної еволюції в синтезі з певними вродженими біологічними структурами та функціями, притаманними людині.

Своєрідна спроба синтезу біологічного і соціального в людині була зроблена представниками соціобіології, які стверджують, що типи соціальної поведінки людини мають біологічне походження. Соціобіологічна теорія ґрунтується на теорії генно-культурної коєволюції. Ця теорія описує складні взаємодії, в результаті яких культура генерується і оформлюється біологічними імперативами, одночасно в генетичній еволюції у відповідь на культурні нововведення змінюються біологічні властивості. На думку американських суспільствознавців Ч. Ламсдена і Е. Вілсона, генно-культурна коєволюція одна і без сторонньої допомоги створила людину [3].

Японський вчений Й. Масуда докладніше описує теорію генно-культурної коєволюції. У той час як чинки тварин односторонньо визначаються генами, людина створює культуру на основі дії мозку і розумових здібностей. Характеристики культури, вироблені в її історії, розвиваються, культура в свою чергу починає впливати на генетичну еволюцію. Таким чином, людські гени і культура слідує курсом коєволюції, обопільно впливаючи один на одного.

Біокультурне трактування *Homo sapiens* розробив Е. Фромм, який прагнув до комплексного розгляду біологічних, соціальних і екзистенціальних аспектів буття людини. З одного боку, за Е. Фроммом, людина представляє собою один з біологічних видів, а з іншого – їй притаманні специфічні властивості (розум, самосвідомість, уява), що відрізняють її від тварин і пов'язані з її соціальним життям. Отже, природа людини являє собою єдину біокультурну цілісність, «людська натура – це не сума вроджених, біологічно закріплених спонукань, але й не мертвий зліпок з матриці соціальних умов; це продукт історичної еволюції в синтезі з певними вродженими механізмами і законами» [5, с. 28].

Якщо соціобіологія (або її похідна – еволюційна психологія) шукає джерело, мотиви людської поведінки, виходячи з біологічної підоснови існування людини, то біокультурна антропологія (Дж. Келсо) намагається зрозуміти, як культура впливає на наші біологічні можливості та обмеження. Культура перетворилася на важливий аспект нашої навколишньої дійсності за останні кілька тисяч років, і її значення продовжує зростати швидкими темпами [10]. Біокультурний підхід розглядає людину як біологічну, соціальну і культурну істоту [11]. Це включає розгляд біологічної мінливості як функції реагування та адаптації до навколишнього середовища за умов врахування запитів соціально-культурного середовища. Значення біокультурного підходу полягає у створенні моделі для розуміння динаміки взаємодії між людськими біологічними/фенотипічними, психологічними і соціально-культурними особливостями у відповідь на зміни навколишнього середовища.

Антропологи усього світу сьогодні роблять наголос на необхідності більшої інтеграції культурної та біологічної антропології. Коментуючи точки зору на фізичну антропологію на рубежі століть, Е. Шасмері пише: «Що вразило мене найбільше... це заклопотаність, висловлена кількома авторами, які говорять про необхідність більш тісної інтеграції культурної та біологічної сторін антропології».

Культурно-біологічний інтерфейс, взаємодія цих полюсів, і, взагалі, необхідність їх реінтеграції були темами виступів багатьох дослідників» [12, с. 149]. Біокультурний підхід забезпечує базову основу для подолання розриву між культурною та біологічною антропологією, тим самим описуючи істинну природу антропології як наукової дисципліни. Таким чином, в рамках окресленої парадигми людина знаходиться на перетині світу природи і світу культури, входячи своїм буттям в кожен з них. Ця межа не розділяє, а, навпаки, об'єднує людину в самій собі, у своїй споконвічно людській сутності. Людина виступає сполучною ланкою між світом природи і світом культури, її людське начало визначається одночасно двома складовими – біологічною та культурною, при цьому жодна з них не превалує.

Біологічне і культурне в людині не перебувають в ієрархічній залежності, а перетинаються, породжуючи граничне біокультурне начало. Вивчення людини як специфічної біокультурної системи, в якій єдність природного і культурного породжує якісно нові «людські» властивості, що дозволяють характеризувати людину як самостійну форму буття поряд з природою і культурою, вимагає інтеграції різних наук.

Висновки. Сьогодні стає зрозумілим, що специфіка формування екологічної свідомості в проблемному полі глобалізації освіти зумовлює уявлення про ту суттєву роль, яку у всіх процесах і явищах об'єктивної реальності відіграє інформаційна взаємодія. Безсумнівно, що все більш досконалі

інформаційні технології вже сьогодні визначають майбутнє інформаційного суспільства, яке може розглядатися як перший ступінь на шляху становлення сфери розуму. Сучасна ситуація потребує осмислення нових підходів до аналізу взаємодії природи і суспільства з урахуванням становлення певної екологічної компоненти, затвердження нових духовно-моральних регуляторів людської діяльності, зміни світоглядної парадигми.

Для виходу людства з екологічної кризи необхідна тривала перехідна програма зміни навколишнього середовища і свідомості суспільства, що у своїй основі повинна спиратися як на програму технічного переозброєння соціуму (подальший розвиток технологій, можливо, переважно біотехнологій), так і на реструктуризацію системи освіти, її глобалізацію [4]. Освіта та будь-яка наука повинні сприяти фізичному, психічному і соціальному благополуччю як окремої особистості, так і групи в цілому, покращуючи тим самим наш світ. Антропологія як наука про людину і людство, що розвиваються в часі і просторі, повинна популяризувати себе за допомогою свого внеску в наукову думку в цілому та у виживання і благополуччя людської популяції зокрема. Вона повинна бути більш інтегрованою і сформулювати нові дослідницькі питання, які є соціально значущими. В ХХІ столітті біокультурні підходи та моделі можна вважати одним із дієвих способів розробки і проведення досліджень природи і сутності людини у проблемному полі глобалізації освіти.

Список літератури:

1. Данилова Т. В. Проблема людської ідентичності у постмодерній картині світу // Антропологічні виміри філософських досліджень. Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ, 2012. – С. 16-22.
2. Данилова Т. В. Проблеми освіти і виховання в філософських системах Давньої Греції // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: ВІЗ УАН, 2012. – Випуск 58 (№ 3). – С. 429-433.
3. Доклад Римского клуба «Пределы роста». [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://vvision.kz/post/298708>
4. Салата Г. В. Державна політика у галузі бібліотечної справи: трансформація дійсного та уявного на шляху до світового інформаційного простору // Соціальні комунікації в інтеркультурному просторі: міжконтинентальний діалог інтелектуалів. – Київ: [Київ. ун-т ім. Б. Грінченка], 2014. – С. 322-329.
5. Фромм Э. Бегство от свободы / Э. Фромм; [пер. с англ. / общ. ред. П. С. Гуревича]. – М.: Прогресс, 1980. – 272 с.
6. Danylova T. Overcoming the Cultural Differences: Parable as a Means of Intercultural Dialogue // Антропологічні виміри філософських досліджень. – Вип. 3. – 2013. – С. 42-51.
7. Danylova T. The World without Fear and Illusions: Meditation as a Means of Overcoming Binary oppositions of Culture // International Researchers IR. – Vol. 3. – Is. 2. – 2014 [Online], available at: [http://www.iresearcher.org/77-82%20IR%20Template%20-%20Copy%20\(8\).pdf](http://www.iresearcher.org/77-82%20IR%20Template%20-%20Copy%20(8).pdf)
8. Danylova T. Approaching the East: Briefly on Japanese Value Orientations // Research Revolution. International Journal of Social Science & Management. – Vol. II. – Issue 8. – 2014. – P. 4-7.
9. Danylova T. The Way to the Self: The Novel «Steppenwolf» Through the Lens of Jungian Process of Individuation // Антропологічні виміри філософських досліджень. – Вип. 7. – 2015. – С. 28-35.
10. Kelso J. Principles of Biocultural Anthropology / J. Kelso [Online], available at: <http://spot.colorado.edu/~kelso/Biologicalanth.html>
11. McElroy A. Bio-cultural models in studies of human health and adaptation // Medical Anthropology Quarterly. – 1990. – Vol. 4. – P. 243-265.
12. Szathmáry E. J. E. A view on the science: Physical anthropology at the millennium // American Journal of Physical Anthropology. – 2000. – 111. – P. 149-151.

Салата Г.В.

Киевский национальный университет культуры и искусств

ЧЕЛОВЕК КАК ЕДИНСТВО ПРИРОДНОГО И КУЛЬТУРНОГО В КОНТЕКСТЕ ТРАНСФОРМАЦИИ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье предпринята попытка проанализировать биокультурное начало человеческой природы в контексте биокультурной антропологии в проблемном поле глобализации образования. В ХХІ веке биокультурные подходы и модели можно считать одним из самых эффективных способов разработки и проведения исследований природы и сущности человека.

Ключевые слова: глобализация, образование, природа, культура, биокультурная антропология.

Salata G.V.

Kyiv National University of Culture and Arts

A HUMAN AS THE UNITY OF NATURAL AND CULTURAL IN THE CONTEXT OF TRANSFORMATION OF MODERN EDUCATION

Summary

This article attempts to reveal the bio-cultural essence of human nature through the lens of bio-cultural anthropology in the problem field of the globalization of education. In the 21st century the bio-cultural approaches and models are considered to be one of the most effective ways to develop and research human nature.

Keywords: globalization, education, nature, culture, bio-cultural anthropology.